Iğd Üni İfder / Igd Uni Jour Div Fac
Sayı / No: 24, Ekim / October 2024
Makale / Article: 55-83

‘Endülüs’te Hadis İlmi: III.-V. /IX.-XI. Asırlar’ Başlıklı Tez ve Akademik Tekrarın Serencamı

MUSTAFA ÖZTOPRAK [a]

Geliş Tarihi: 19.09.2024 | Kabul Tarihi: 30.10.2024

Öz: Endülüs hadisçiliği konusu, tarafımız açısından belli yönleriyle çalıştığımız bir alandır. Elbette bizimle birlikte başka araştırmacılar tarafından Endülüs’te hadisin farklı veçhelerine yönelik emek mahsulü yayınlar yapılmıştır ve yapılmaya devam edecektir. Algıda seçicilik açısından mezkûr konu hakkında yapılan her yeni çalışma dikkatimizi çekebilmektedir. Bu meyanda Ocak-2024 yılında biten ve Hatice Nur Dalkılıç tarafından yapılan “Endülüs’te Hadis İlmi: III.-V./IX.-XI. Asırlar” başlıklı doktora tezi tespit edilmiştir. Tezin “Endülüs’te Hadis” gibi genel bir başlık taşıması, bir de 3.-5. asırlar arasıyla sınırlı tutulması calibi dikkattir. Bir bölgenin hadis gelişimi; tarih, literatür ve problemleriyle şümullü bir sürece muhtevidir. Çok yönlü bir araştırma konusu olan ve alanda birçok derinlemesine çalışmanın yapıldığı bir noktada etraflıca bir başlığın atılması içeriğe dönük merak oluşturmuştur. Beş bölümden oluşan tez okunduğunda; tezin planı, sınırları, başlıklar ve muhtevasının ne olduğuna dair soruların cevabını arayan bir değerlendirme yapmak hâsıl olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Endülüs, tez, akademik tekrar.

[a] ESOGÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
mustafaoztoprak@yaani.com

'The Science of Hadith in Andalusia: III.-V. /IX-XIth Centuries' and the Adventure of Academic Repetition

Abstract: Andalusian hadith scholarship is a field that we have studied in certain aspects. Of course, along with us, other researchers have published and will continue to publish labor-intensive publications on different aspects of hadith in al-Andalus. In terms of selectivity in perception, every new study on the aforementioned subject can attract our attention. In this context, "The Science of Hadith in Andalusia" by Hatice Nur Dalkılıç, which ended in January-2024: III.-V./IX.-XI. Centuries" was identified. It is noteworthy that the thesis bears a general title such as "Hadith in Andalusia" and is limited to the 3rd-5th centuries. The development of hadith in a region is a comprehensive process with its history, literature and problems. At a point where it is a multifaceted research topic and many in-depth studies have been conducted in the field, the title of the thesis has created curiosity about the content. When the thesis, which consists of five chapters, was read, it was possible to make an evaluation seeking answers to questions about the plan, boundaries, titles and content of the thesis

Keywords: Hadith, Sunnah, Andalusia, thesis, academic repetition.

Giriş

Akademik çalışmalar, ilmi inkişafın en önemli sacayaklarından biridir. Zaman zaman dalgalanmalar olsa da milletimizin tarihi süreçte ilmin birçok aşamasında yer aldığı malumdur. Günümüzde de bu ilmi çalışmaların yoğun bir şekilde devam ettiğini görmekteyiz. Yapılan her bir çalışma, ilgili alana az veya çok katkı sunmaktadır. Her alanda olduğu gibi özellikle İslami ilimler'de her geçen yıl sarf edilen gayretlerin daha ileri seviyelere ulaştığı tespit edilmektedir. Hadis ilminde de yapılan çalışmalar bu meyandadır. Özellikle İlahiyat Fakültelerinin artması vesilesiyle akademik çalışmalar ivme kazanmıştır. Hadis ilminin her alanında yapılan çalışmalar alternatifleriyle okuyucu ve araştırmacılara mukayese imkânı sunmaktadır. Bu durum, ilmi zenginliğin, ilerlemenin ve inkişafın göstergesidir.

Akademik alanda yapılan her bir çalışma, elbette mükemmel değildir. Eksiklerle maluldür. En güzel olarak gösterilen tez çalışmasının bile eksikleri, maddi hataları ve bilgi problemleriyle muhatap olabileceği muhakkaktır. Bu çerçevede tezlerin en önemli problemi, üzerinde çalışılan konu seçiminin araştırılmadan yanlış yapılması, yeteri kadar ön çalışmanın olmaması, istenilen seviyede çalışılmaması ve intihal gibi sebeplerdir. Tezlerin mezkûr sebeplerden başka en az onlar kadar önemli olan meselesi ise akademik tekrar yapma konusudur. Tekrar konusu, elbette bugünün meselesi değildir. Özellikle şerh dönemiyle başlayan süreçte devamlı gündemde olmuştur. Şerhlerin yeni bir çalışma olduğunu düşünenler olduğu gibi tekrardan başka bir şey olmadığını iddia edenler de olmuştur. Yaşadığımız dönem tez mantığı ile kadim ulemanın yaptıkları şerh özelinde tekrar çalışmalarında elbette yöntem farklılıkları vardır. Tez, bir konu/mesele hakkında, bir iddianın ispatı sadedinde derinlemesine çalışmalardır. Üzerinde çalışılan konu neticede bir tezdir. Tez olarak çalışılan konu hakkında alanda henüz çalışma yapılmamış olması elzemdir. Değilse, yapılan tezlere bakılarak oluşturulan bir çalışma hem alana katkı sunmayacak hem resmi olarak kabul

edilse de gerçekte bir tez olarak hüviyet kazanmayacak hem de derleme kimliğinden öteye geçemeyecektir. Bir konu hakkında birden fazla kişinin çalışması mümkündür. Ancak burada aslolan her tezin çalışılan alana katkı sunmasının gerekliliğidir. Ayrıca meselenin görülmemiş, tespit edilmemiş yanını ortaya koymaktır. Aksi halde yapılan çalışmaların alana faydasının olmayacağı, tekrarla devam edileceği ve emeklerin, zamanın heba olacağı malumdur.

Endülüs hadisçiliği konusu, tarafımız açısından belli yönleriyle çalıştığımız bir alandır. Elbette bizimle birlikte başka araştırmacılar tarafından Endülüs'te hadisin farklı veçhelerine yönelik emek mahsulü yayınlar yapılmıştır ve yapılmaya devam edecektir. Algıda seçicilik açısından mezkûr konu hakkında yapılan her yeni çalışma dikkatimizi çekebilmektedir. Bu meyanda Ocak-2024 yılında biten ve Hatice Nur Dalkılıç tarafından yapılan "Endülüs'te Hadis İlmi: III.-V./IX.-XI. Asırlar" başlıklı doktora tezi tespit edilmiştir. Tezin "Endülüs'te Hadis" gibi genel bir başlık taşıması, bir de 3.-5. asırlar arasıyla sınırlı tutulması calibi dikkattir. Bir bölgenin hadis gelişimi; tarih, literatür ve problemleriyle şümullü bir sürece muhtevidir. Çok yönlü bir araştırma konusu olan ve alanda birçok derinlemesine çalışmanın yapıldığı bir noktada etraflıca bir başlığın atılması içeriğe dönük merak oluşturmuştur. Beş bölümden oluşan tez okunduğunda; tezin planı, sınırları, başlıklar ve muhtevasının ne olduğuna dair soruların cevabını arayan bir değerlendirme yapmak hâsıl olmuştur. Tez ile ilgili tespit ve değerlendirmemiz şu şekildedir:

1. Tezin Planı

Tezin planlanmasına bakıldığında, birinci bölümde ele alınan "Tarihi ve Mezhebi Arka Plan" başlığı belirsiz bir mana üzerine oluşturulmuştur. Tarihi ve mezhebi arka plan başlığının muhtevada yansımasını sadece mezhebi olarak görmek mümkündür. Tarihi yönden kastedilen Maliki mezhebinin bölgeye gelmesi mi, yoksa salt anlamda Endülüs tarihi mi anlaşılmamaktadır. Başlığın altında yer alan içeriğe bakıldığında hadisin geliş süreci ve Maliki mezhebi özelinde bilgi verildiği görülmektedir. Başlıktan kastedilen Endülüs'ün tarihi ve Maliki mezhebinin bölgeye gelişinin tarihi süreci ise,

o zaman başlığın bu şekliyle oluşturulması maksada hizmet etmemektedir. Ayrıca tezin ana başlığındaki "Endülüs" ifadesine matuf ise niçin üç, dört ve beşinci bölüm başlıklarında "Endülüs" ifadesi kullanılmıştır. Endülüs'te hadisin inceleneceği bir çalışmada mezkûr başlığın tam olarak nereye oturduğunu izah etmek gerekir.

Konunun hadis temelinde olduğu bir çalışmada tarihi ve özellikle mezhebi arka plan incelemesinde akla tez planlamasının süreç içinde değişiminin etkisi gelmektedir. Bu noktada, teze ilk başlarken meselenin başka bir yönünün incelenmesi hedeflenirken daha sonra genişletme gündeme gelmiş ve önceki plan dâhilinde olan yönler tashih edilmemiş görünmektedir. Dolayısıyla tarihi ve mezhebi arka plan başlığı Endülüs'te hadisi konu alan bir çalışma için bir bölüm değil ancak küçük bir başlık dâhilinde veya meseleleri zikrederken işaret edilecek hüviyette olmalıdır.

Endülüs'te hadis konusunun incelendiği bir tezde Maliki mezhebiyle başlamak, çalışmanın fıkıh alanında olduğuna dair bir intiba oluşturmaktadır. Bir hadis tezinin fıkhi bir mezhebin Endülüs'e geliş süreciyle başlaması tez mantığı açısından isabetli değildir. Bu nokta, tez planının inşa süreci ile ilgili olarak hata anlamına gelmektedir. Zira bir tezin başlangıç kısmı veya ilk bölümü ana konuya hazırlık mahiyetindedir. Bu tez, Maliki mezhebinin anlatıldığı bir tez mi ki öncelikle mezhebi bilgi verilmiştir. Mezkûr bölüm, tez bölüm ve başlıklarının birbirinin zincir gibi bağlantılı olduğu bir durumda, ana plandan ayrılmış farklı bilgiler ihtiva eden bir hüviyete dönüşmüştür.

Bölüm başlığı ile ilgili daha net bir tespit yapmak için öncelikle tez başlığı üzerinden değerlendirme yapmak gerekir. "İSAM İslami İlimler Alanındaki Tezler Veri Tabanı" kısmında yapılan taramada tezin başlığı olarak "Endülüs'te Hadis - Rey Tartışmaları (Hicrî III.-V. Asırlar)"[1] olarak geçtiği, son hali ise "Endülüs'te Hadis İlmi III.-

[1] Tezin İsam'daki tam künyesi şu şekildedir: Dalkılıç, Hatice Nur, Endülüs'te Hadis - Rey Tartışmaları (Hicrî III.-V. Asırlar) / haz. Hatice Nur Dalkılıç.-- [t. y.] Doktora.-- Marmara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı (Danışman: Prof. Dr. Ayşe Esra Şahyar).

V./IX.-XI. Asırlar" şekline dönüştüğü görülmektedir. Bu durum, teze başlarken düşünülen konunun muhtemelen yetersiz olduğu düşünülmüş ve daha geniş bir çalışma yapmaya sevk etmiştir. Her bir tezin süreç içinde isim ve istikamet değişikliğine uğramasını normal karşılamak gerekir. Ancak bu tezde ilk belirlenen konu ile gelinen aşamada ciddi problemlerin olduğu, bir nevi yeni başlığa uyum sağlanması için tekrara kaçıldığı anlaşılmaktadır. Tezde son bölümündeki "III. Asırda Endülüs'te Hadis-Rey Tartışmaları" konusuna yaklaşık 40 sayfa ayırarak yer verilmesi yetersiz görülmüş olmalı ki, daha sonra önceki başlıkların genişletilmesi yoluna gidilme durumu muhtemeldir. Bu tespiti destekleme açısından tezdeki mezkûr konu 3. asırla münhasır olurken ilk başlanılan tez planında 3.-5. asırlar arası zikredilmektedir.

Endülüs'te hadis konusunu 3.-5. asırlar arasıyla tahdit edilen tezde hadis-rey tartışmalarının sadece 3. asırla sınırlandırılması meseleyi inceleme ve tez planı açısından ilginç bir duruma sevk etmiştir. Zira konuya dair çalışmaların olduğu mesele üzerinde bir doktora tezi inşa etmek tekrardan başka bir çaba değildir. Konu ile ilgili Yusuf Acar[2] ve Ali Hakan Çavuşoğlu'nun[3] çalışması bulunmaktadır. Kısmi farklılıklar olmakla birlikte meseleyi en geniş biçimde inceleyen Yusuf Acar'ın çalışması, tez yazarının beşinci bölüm olarak yer verdiği kısımla yaklaşık 40'ar sayfadır.

Endülüs'te hadis-rey tartışmasında tezde sadece 3. asırla sınırlı bir tespit ve değerlendirme yapılmıştır. Ali Hakan Çavuşoğlu 4. asrın ortalarında vefat eden el-Asılî'ye kadar bir sınır çizerken, Yusuf Acar 5. asırda meydana gelen gelişmelerden bahsetmektedir. Hatice Nur Dalkılıç 5. bölümde[4] Endülüs'te 3. asırda Ehl-i hadis ve Ehl-i rey olarak ayırmanın mümkün görünmediği kanaatindedir. Ancak

[2] Yusuf Acar, Endülüs'te Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadis Çatışması ve Ulemânın Baskıya Maruz Kalmasında Üslubun Etkisi, *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı- II: Klasik Dönem (VII-XII. Asırlar), Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, 07-08 Aralık 2020, Muş*, 2021, s. 91-128.

[3] Ali Hakan Çavuşoğlu, Endülüs'te Rey-Hadis Mücadelesi, *İslâmiyât*, 2004, cilt: VII, sayı: 3 [Karşılaşma 3: Endülüs Tecrübesi özel sayısı], s. 59-74.

[4] Hatice Nur Dalkılıç, Endülüs'te Hadis İlmi: III.-V. /IX.-XI. Asırlar, (İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 224.

yazar tezin özetinde mezkûr meseleyi tarafların olduğu bir tartışma olarak şu şekilde zikretmektedir:

"Endülüs'te hadis ilminin gelişimine yön veren meselelerden biri de rey merkezli fıkıh anlayışına sahip fakihler ile Doğu'da hadis ağırlıklı eğitim alan muhaddisler arasında III. asırda yaşanan tartışmalardır."[5]

Bir bölümü tümden bu konuya ayırırken farklı kanaatte olmanın izahı nasıl yapılacaktır. Diğer taraftan hem tez sahibi hem de diğer çalışmalarda ortaya çıkan durum, mezkûr konuda farklı düşüncelerin olduğudur. Mesele ilk başlarda Endülüs'te Maliki bakış açısına sahip kadılarla Doğu İslam dünyasından hadis kitapları getirenler arasındaki mücadeleyle başlamıştır. Zamanla her iki taraf harici ve dâhili sebeplerle birbirine yaklaşmış ve sonraki dönemde fikri olarak devam etse de sert tartışmaların konusu olmaktan çıkmıştır. Hicri 5. ve 6. asır âlimleri incelendiğinde kitaplarında Ehl-i hadis ve Ehl-i rey düşünce temelli tartışmalara girdikleri tespit edilmektedir. Hadis ilminin zayıflamaya başladığı 6. asır ve sonrasındaki eserlerde bu görülmektedir. Bu noktada, meseleyi sadece 3. asırla sınırlı tutmak mümkün görünmemektedir. Diğer iki çalışmanın konuyu biraz geniş ele alma çabası da yetersiz kalmıştır.[6] Zira

[5] Hatice Nur Dalkılıç, Endülüs'te Hadis İlmi: III.-V. /IX.-XI. Asırlar, i.

[6] Ali Hakan Çavuşoğlu, 3. asır ve 4. asrın ilk yarısında bu tartışmaların olduğu, sonrasında iki tarafın birbirine yaklaştığı, alanda bulunanların hem hadis hem de fıkıh yönü olduğu dolayısıyla erime süreci yaşandığı görüşündedir. Hicri 792 gibi geç dönemde yaşamış Nübahi'nin eseri üzerine yapılan incelemede (Mustafa Öztoprak, "Endülüs Hadisçiliğinde Kadıların Yeri", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/1, cilt: IV, sayı: 7, s. 31-54.) bölgede yaşayan kadıların 101'inden 28'inin hadis sema ettiği tespit edilmiştir. Yaklaşık ¼'üne tekabül eden bir durumda, iki tarafın birbirine yaklaştığı iddiasının karşılığını bulduğunu söylemek zor görünmektedir. Burada kadıların alandan bir hadisçi gibi olmasını beklemek mi gerekir düşüncesi akla gelmektedir. Hüküm verme ve bölgede etkin rolde olma açısından hadis ve fıkıh yönüyle temayüz eden şahsiyetlerin karşıt birer kesim olarak konumlandırılması mı meseleyi çetrefilli hale getirmektedir. Bu tartışmalar, yanlış noktadan mı değerlendirilmektedir. Şahsi olarak mesele hakkındaki kanaatim, hangi eseri hangi noktada değerlendirmeye karar verememekten kaynaklandığına dairdir. *Muvatta*, bir hadis kitabı mı yoksa bir fıkıh kitabı mıdır? Eğer fıkıh kitabı olarak değerlendiriliyorsa niçin hadis alımlarında kaynak olarak kullanılmaktadır. Eğer hadis kitabıysa niçin mahza bir mezhebin fıkıh kitabı olarak kabul edilmektedir. Çünkü *musannef* tarzında yazılan diğer eserler hadis kitabı olarak kabul edilirken, - amelü ehli Medine gibi farklı

Ehl-i hadis ve Ehl-i rey düşüncesi, fikri takibi ve bu meyanda yapılan çalışmalar hem Endülüs'ün yıkılışına kadar sürmüştür hem de diğer İslam beldelerinde de günümüze kadar devam etmiştir. Bugün bile mesele temelli konularda Ehl-i hadis ve Ehl-i rey görüşü sahiplerinin olduğu, tarafların fikri takiple düşünce serdetmeye devam ettiği malumdur. Dolayısıyla tezde geçen 3. asır sınırlaması daha önce yapılan çalışmalarla belirlenen bir tahdidin tekrarı mahiyetindedir. Zira bir çalışmada getirilen bir sınırlamada gerekçelerin de izahı olmalıdır. Tezde bu meyanda bir gerekçelendirmenin yapılmadığı tespit edilmiştir.

Endülüs'te Ehl-i hadis ve Ehl-i rey arasındaki meselelerin zikredildiği bölümü müstakil olarak incelemek gereksiz görünmektedir. Mesele, ilk bölümde, Endülüs'te Malikiliğin incelendiği yerin sonunda yer verilebilirdi. Çünkü muhteva, ilgili yerle birçok yönüyle alakalıdır. Okuyucunun da meseleyi bir bütün olarak görme fırsatına sahip olunabilirdi. Tezin son halindeki tasnifle okuyucunun zihninin dağılması, meseleleri nerede ve nasıl değerlendireceğine karar verememesi söz konusudur. Tez mantığı düşünüldüğünde genellikle son bölümler çalışmanın temel konusuna muhtevidir. Asıl üzerinde durulan meselenin ayrıntılı olarak incelendiği yerdir. Tezin bu noktada ilk planlama sürecindeki isabetli olmayan durumun son haline de yansıdığını ifade etmek gerekir.

Tez planında geçen "İlmi Hayat" başlığı, genellikle hem tek bir âlimi inceleyen hem de konu temelli çalışmalarda kullanılmaktadır. "İlmi Hayat" başlığı altına, hadis özelinde düşünüldüğünde; tarih, rihle, ilmi mekânlar, eserler ve tartışmalar girebilmektedir. Ancak

yönünü kabul ederek - *Muvatta* niçin fıkıh kitabı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca niçin mezkûr eser Hadis Edebiyatı içinde değerlendirilmekte ve hadislerini Ehl-i hadis kategorisinde kabul edilen âlimler bile tedris etmek için Medine'ye veya eseri okutan başka âlimlerin mekânlarına rihleler yapmaktadır. Bu noktadan hareketle, Endülüs'te ilk dönemden itibaren zikredilen süreçler Ehl-i hadis ve Ehl-i rey tartışmasından ziyade, kadıların veya belli bir mezhebi anlayışı takip edenlerin alan mücadelesi olarak görmek sanki meselenin anlaşılmasını kolaylaştıracak bir yol gibi görünmektedir. Değilse, yukarıda da işaret ettiğimiz üzere, Ehl-i hadis ve Ehl-i rey temelli tartışmalar, herhangi bir sonuç alınmadan fikri olarak günümüze kadar yapılmış ve yapılmaya devam edecektir.

iki, üç ve dördüncü bölümde bahsedilenler ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Mesela, Endülüs'te hadisin tahammül ve eda yollarıyla toplanma süreci ilmi hayatın içinde ikinci bölümde değerlendirilirken, alınan o hadislerden oluşan kitapların yazılması, çoğaltılması ve nakledilmesi niçin ilmi hayatın dışında değerlendirilmiştir. Muhtemelen her bir bölümün sayfa sayısı üzerinden dağıtılmak istenmiştir. Bir bölümün daha fazla geniş olup diğerinin daha az olmaması murat edilmiş görünmektedir. Lakin anlam bütünlüğü düşünüldüğünde eğer böyle bir amaç düşünülmüşse, o zaman "İlmi Hayat" başlığı atılmamalıydı. Bu noktada bölümler birleştirip, beş bölüm yerine üç bölümden oluşan bir tez planı hazırlanabilirdi.

2. Tezin Sınırları

Tezin sınırlandırılması, araştırmada neyi nasıl yapacağınızı bilmek açısından fevkalade önemlidir. Bu tezde de bir sınır belirlenmiştir. Başlangıç olarak Abdülmelik b. Habîb es-Sülemî (ö. 238/852) alınırken bitiş noktasında İbn Abdilber en-Nemerî (ö. 463/1071) temel alınmıştır. Dönem sınırlaması yapılırken öncelikle onların niçin böyle olduğu hakkında okuyucuyu ikna edebilecek temellendirmesinin yapılması gerekir. Mesela niçin İbn Habîb ve İbn Abdilber seçilmiştir, öncelikle bunların netleştirilmesi lazımdır. Konu ile ilgili olarak yazar şunları söylemektedir:

"Tezin biraz geniş kabul edilebilecek bir aralığı yani yaklaşık üç asrı kapsaması, Endülüs'te hadis ilminin gelişimini takip etmek amacına yöneliktir. II. asırla ilgili verilerin kısıtlı olması sebebiyle hadis ilminin Endülüs'e girişine dair ihtilaflar mevcuttur. Bu ihtilaflara rağmen hadisleri tasnif eden, derlemeler telif eden ilk ismin Abdülmelik b. Habîb es-Sülemî (ö. 238/852) olduğunu söylemek hatalı olmaz. İbn Habîb Doğu'ya yaptığı rihlesinde fıkıh dışında hadise de ilgi duyan ilk isimlerdendir. İbn Habîb'in döneminden V. asra gelindiğinde ise Mağrib hafızı olarak bilinen Endülüslü İbn Abdilber en- Nemerî (ö. 463/1071) anılmalıdır. İbn Abdilber, Endülüs için yaygın ve prestijli eğitim aşaması sayılan Doğu rihlesi gerçekleştirmemiştir. Ömrünü sadece İber yarımadasında geçiren İbn Abdilber, Endülüs'te oluşan birikimle çeşitli türlerde önemli eserler vermiş bir

isimdir. Bu çalışmanın sınırları da bölge hadisçiliğinde dönüm noktalarını temsil eden İbn Habîb ve İbn Abdilber dikkate alınarak çizilmiş, ikisi arasında geçen sürede Endülüs'te hadis ilmine dair gelişmeler, hadis eserlerinin yaygınlaşması, hadis telifâtı ve tartışmalar ekseninde tetkik edilmiştir."[7]

Tez yazarı Hatice Nur Dalkılıç, İbn Habîb ve İbn Abdilber arasında muhtevanın şekillendiğini, çalışmanın bu kapsamda olduğunu yukarıda aktarılan ifadesiyle beyan etmektedir. İbn Habîb'i seçmesinin nedeni olarak, "hadisleri tasnif eden ve derlemeler telif eden ilk isim" ifadesini kullanırken İbn Abdilber için ise, "çeşitli alanlarda eser vermiş biri olarak" beyanda bulunmaktadır. İbn Habîb için seçilen sebep makul iken İbn Abdilber için seçilen sebep ise hem belirsiz hem de Endülüs hadisçiliği açısından sınır oluşturamayacak bir konumdadır. Zira İbn Abdilber'in telifâtı incelendiğinde kendinden önceki ve sonraki âlimlerin yazdığı eserlerin benzerleri ve özgün çalışmaları bulunmaktadır. Ancak hadis alanında dönüm noktası olabilecek ayıraç niteliğinde anlayış farkı, yeni tespit ve değerlendirmeler, kendinden sonraki dönemin istikametini belirleyici bir düşünce akışı, daha önce gündeme gelmemiş ve çözüm üretilemeyen meselelere çözüm getirme yolları gibi bir farklılık bulunmamaktadır. Elbette eserlerinde derinlemesine çalışmalar yapmıştır. Tabakat, şerh, hadis ilimleri, şiir, fıkıh vb. onlarca eser vermiştir. Ancak onun dışında hem öncesinde hem de sonrasında benzer çalışmalar Endülüs özelinde yazılmıştır. Eğer İbn Abdilber sınır olarak alınırsa, başlıkta yer verilen "Endülüs'te Hadis" ifadesi tezde karşılığını bulmamış olur. Çünkü Endülüs'te hadis denilince alanda temayüz etmiş çalışmalara bakıldığında İbn Abdilber'den sonra birçok âlim zikredilmelidir. Hatta Endülüs hadisçiliğine büyük katkı sağlayan âlimler önemli oranda ondan sonraki dönemde yaşamıştır. Bazılarını şu şekilde zikredebiliriz: Bâcî (ö. 474/1081), İbnü't-Talla el-Kurtubî (ö. 497/1104), Ebû Ali el-Gassânî (ö. 498/1105), Ebubekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), Kadı İyâz (ö. 544/1149), İbn Beşküvâl (ö. 578/1183), İbnü'l-Harrât (ö. 582/1186), İbnü'l-Kattân (ö. 628/1231),

[7] Hatice Nur Dalkılıç, Endülüs'te Hadis İlmi: III.-V. /IX.-XI. Asırlar, 2-3.

İbn Dihye el-Kelbî (ö. 633/1235), İbnü'l-Ebbâr (ö. 658/1260)... Hadis alanında temayüz etmiş mezkûr âlimlerin dışında birçok âlim daha bulunmaktadır. İbn Abdilber ile konuya sınır getirmek, bu âlimleri ve eserlerini kapsam dışı bırakarak veya kısmen değinerek Endülüs'te hadis konulu tez çalışması yapmanın tam karşılığı olmasa gerek. Sadece başlık ve kapsam dışı bırakılan âlimler düşünüldüğünde tezin bütüncül olarak Endülüs'te hadisi ihtiva eden bir muhtevaya sahip olmadığı görülmektedir. Bu tespit ve değerlendirmeye şöyle bir itiraz gelebilir: Başlıkta Endülüs'te hadisin 3.-5. asırlar arasındaki yaklaşık 2 asır ele alınmış, dolayısıyla sınırlama getirilmiştir. İlim dünyasında sınır konularak yapılan çalışmalar, maalesef sonraki süreçte bütüncül şekilde manalı olarak kitap şeklinde yayınlanabilmektedir. Bu da okuyucuyu yanıltmakta, bütün süreci beklerken sınırlı bilgiyle yetinmeye mahkûm edebilmektedir.

Tez incelendiğinde İbn Abdilber'in (ö. 463/1071) vefatından 11 yıl sonra (h. 474) doğan, Kadı İyâz (ö. 544/1149) ve İbnü'l-Ebbâr'ın (ö. 658/1260) çalışmalarına çokça yer verildiği tespit edilmektedir. Kadı İyâz'ın ismi tezde 301, İbnü'l-Ebbâr'ın 32 ve İbn Beşküvâl 154 kez geçmektedir. İbn Abdilber'in 194 yerde geçtiği bir noktada Kadı İyâz'ın ondan yaklaşık 100 fazla geçmesi tezin sınırları açısından bir problem değil midir? İbn Abdilber ile getirilen sınır ve ondan yaklaşık bir asır sonrasını içine alan Kadı İyâz'ın eserlerinden çokça istifade etmek, tezin sınırları açısından bir kafa karışıklığının olduğuna işaret olarak görülemez mi? Akla bu noktada şu düşünce gelebilir: İbn Abdilber sonrası dönemdeki çalışmalara ondan önceki dönemi tanımlamak için atıflar yapılmıştır. Yazarın bir yerde geçen ifadesinde, "Hadis usulü konularından tahammül ve eda yolları üzerinde durulan bu çalışmada Kâdî İyâz'ın *el-İlmâ'* adlı eserine sıklıkla başvurulmuştur."[8] şeklinde geçmektedir. Endülüs özelinde yapılan bir çalışmada usul konuları, kavramları, niçin sonraki dönem âlimlerin eserleri üzerinden tanımlanır? Normalde İbn Abdilber'den önceki dönemdeki uygulamalar üzerinden bir sonuca varılır, ihtiyaç varsa sonraki dönemle mukayese yapılabilirdi. Yazar bu

[8] Hatice Nur Dalkılıç, Endülüs'te Hadis İlmi: III.-V. /IX.-XI. Asırlar, 7.

noktada böyle yaklaşımdan ziyade direkt olarak Kadı İyaz'dan almayı yeğlemiştir. Ayrıca Endülüs'te hadisin en önemli dayanaklarından biri olan ve Doğu İslam dünyasından önce eserler verilen ahkâm hadislerine matuf çalışmaların – İbnü't-Tallâ, İbnü'l-Harrât, İbnü'l-Kattân- bile İbn Abdilber sonrası yaşanması, sınırlamanın yanlışlığı açısından diğer bir örnek değil midir? Ayrıca tezde *el-Muvatta*'ın isnad şemasına yer verilirken zikredilen 9 senedin 8'inin İbn Abdilber'den sonraki râvileri içerdiğinin tespit edilmesi, tezin sınırları açısından diğer bir problem değil midir?[9] Bu noktada örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Tezin sınırları açısından diğer bir konu müellifin ifadeleriyle şu şekildedir: "İlk beş asırda Hicaz ve Irak bölgesini içine alan merkez İslâm coğrafyasındaki usûl ve tarih özelinde hadis ilmine dair birçok ayrıntılı akademik çalışma yapılmış olmakla birlikte Mısır'ın batısı bu anlamda ihmal edilmiş, Endülüs özelinde hadise dair az sayıda çalışma yapılmıştır. Söz konusu ihtiyaca binaen bu çalışmada, Endülüs'te hadis tarihini ilgilendiren konular muhtelif yönleriyle ortaya konmaya çalışılmıştır."[10]

Tezlerin genel sorunlarından birisi, konunun ne kadar önemli ve çalışılmamış olduğunu göstermek için giriş kısımlarında mübalağalı bir ifade tarzı seçilerek anlatım yapılmasıdır. Elbette her bir konunun kendi çapında bir değeri vardır. "Bütün tez konuları orijinaldir" demek mümkün değildir. Her bir konu kendi alanına az veya çok katkı sunmaktadır. Çalışılan her bir tez konusu, o alandaki bütün problemleri hallettiğini söylemek de mümkün değildir. Bu tezde, çalışılan konunun ne kadar önemli olduğunu, alanın ihmal edilmiş, çalışma yapılmamış bakir bir durumda olduğuna yukarıda nakledilen ifadelerde işaret edilmektedir. Mezkûr ifadeler temel alınarak Endülüs'te hadisçilik alanında iddia edildiği gibi yapılan çalışmaların az veya çok olup-olmadığına dair eserlerin tespiti gerekmektedir. Her şeyden önce "az" ve "çok" ifadelerinin ne anlama gel-

[9] Hatice Nur Dalkılıç, Endülüs'te Hadis İlmi: III.-V. /IX.-XI. Asırlar, 95-96.
[10] Hatice Nur Dalkılıç, Endülüs'te Hadis İlmi: III.-V. /IX.-XI. Asırlar, 2-3.

diğinin bilinmesi/belirtilmesi gerekmektedir. Bu kelimelere yüklenen anlamların şahsi/ındi bir yaklaşım olduğu muhakkaktır. Yazarın ifadesinden mana boyutunu açıklayan bir değerlendirme bulunmamaktadır. Bölgenin hadis yönü hakkında yapılan çalışmalar zikredildiğinde, "az" veya "çok" ifadesinin neye tekabül ettiğine okuyucuların karar vermesi elzemdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bugüne kadar Endülüs'te hadis konusunu inceleyen kitap, makale ve tez çalışmaları şu şekildedir:

2.1. Kitaplar

- Endülüs'te Hadis ve İbn Arabi, Ali Vasfi Kurt, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998.
- Endülüslü İbn Battâl ve Buhârî Şerhi, Salih Özer, Araştırma Yayınları, Ankara, 2007.
- Farklı Yönleriyle Endülüs Hadisçiliği, Mustafa Öztoprak, Gece Kitaplığı, Ankara, 2015.
- Endülüs'te Hadis ve İbnü'l-Harrât el-İşbîlî, Mustafa Öztoprak, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016.
- Endülüs Hadisçiliği ve İbn Abdilber, Yusuf Acar, TDV Yayınları, Ankara, 2020.
- Endülüs'te Hadis ve Kültür Tarihi, Emine Demil, TDV Yayınları, Ankara, 2023.

2.2. Makaleler

- Akdoğan, Bayram, İbn Hazım el-Endülüsî'nin Mûsikî İle İlgili Hadislere Bakışı, Dinî Araştırmalar, 1999, cilt: II, sayı: 4, s. 21-46.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan, Endülüs'te Rey-Hadis Mücadelesi, İslâmiyât, 2004, cilt: VII, sayı: 3 [Karşılaşma 3: Endülüs Tecrübesi özel sayısı], s. 59-74.
- el-Huseysin, Abdülhâdî Ahmed, Mağrib ve Endülüs'e Hadisin Girişi, çeviren Murat Gökalp, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2005, cilt: X, sayı: 1, s. 107-138.
- Fierro, Isabel, Hadis'in Endülüs'e Girişi (2/8.-3/9. yüzyıllar), çeviren Ramazan Özmen, Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim], 2006, cilt: VI, sayı: 2, s. 211-233.
- Güler, Zekeriya, Endülüs'te Bir Hadis ve Fıkıh Âlimi: İbn

Hazm, İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi, 2009, cilt: VII, sayı: 14, s. 155-171.

- Raisuddin, Abu Nayeem Md., Bakî b. Mahled el-Kurtubî (201-276/816-889) ve Endülüs'teki Hadis Çalışmalarına Katkısı, çeviren Murat Gökalp, Dinî Araştırmalar, 2005, cilt: VII, sayı: 21, s. 323-329.

- Polat, Selahaddin, İbni Rüşd Zamanına Kadar Endülüs'te Hadis İlmi, İbni Rüşd Kongresi Tebliğleri, 14 Mart 1993, Kayseri, 1993, s. 163-186.

- Öztoprak, Mustafa, Endülüs'te Hadis İlminin Gelişim Aşamaları, Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim], 2012, cilt: XII, sayı: 2, s. 183-197.

- Öztoprak, Mustafa, Endülüs Hadisçiliğinde Halifelerin Yeri, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2012, sayı: 2, s. 149-165.

- Öztoprak, Mustafa, Endülüs Hadisçiliğinde Kadıların Yeri, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013/1, cilt: IV, sayı: 7, s. 105-122.

- Öztoprak, Mustafa, Hadis İlminin Endülüs'e Girişi, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013, sayı: 2, s. 143-163.

- Öztoprak, Mustafa, Endülüs Hadisçiliğinde Sahîhayn Algısı ve Doğu İslâm Dünyasıyla Karşılaştırılması Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013, sayı: 34, s. 109-136.

- Öztoprak, Mustafa, Endülüs Âlimlerinden İbnü'l-Harrât el-İşbîlî'nin Hayatı ve Hadisciliği, Dinî Araştırmalar, 2013, cilt: XVI, sayı: 42, s. 190-215.

- Bodur, Osman, Endülüslü Hadisçi İbn Ebî Cemre'nin Hayatı ve Eserleri, The Journal of International Social Research, 2016, cilt: IX, sayı: 44, s. 1333-1337.

- Tozlu, İbrahim, Buhârî Râvisi Kâdî Mühelleb B. Ebû Sufre'nin Endülüs Hadisçiliğindeki Yeri ve Önemi = The Place and İmportance of Kadı Muhelleb B: Abu Sufre as Narrator of Bukhari in Andalusia Hadith Studies, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2015, sayı: 1, s. 65-95.

- Parlak, Nizamettin, Endülüs'te Kitap Yakma Hâdiseleri, İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi, 2018, cilt:

XVI, sayı: 32, s. 199-217.

- Arslan, Ali, Kâdî Iyâz (v. 544/1149) ve Endülüs'te Hadis İlmi, Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD) = International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS), 2016, cilt: II, sayı: 1, s. 269-280.

- Acar, Yusuf, Endülüs'te Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadis Çatışması ve Ulemânın Baskıya Maruz Kalmasında Üslubun Etkisi, İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı- II: Klasik Dönem (VII-XII. Asırlar), Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, 07-08 Aralık 2020, Muş, 2021, s. 91-128.

- Bofill, Jorge Aguade, İskenderiye'nin Endülüslü Bir Grup Müslüman Tarafından Fethedilmesine İlişkin Bazı Hadisler, Çeviren Ayşegül Toprak, OAD: Ortaçağ Araştırmaları Dergisi = Journal of Medieval Researches, 2022, cilt: V, sayı: 1, s. 197-207.

- Sakallı, Talat - Ali Rıza Kara, Endülüslü Hadis Şârihlerinin Bazı Fakihlere Yönelik Eleştirileri = Criticism of Andalusian Hadith Commentators Against Some Fahiqs, Burdur İlahiyat Dergisi = Burdur Theology Journal, 2023, sayı: 6, s. 200-222.

- Canlı, Mustafa, Endülüslü Kasrî'nin Şuabu'l-Îmân Adlı Eserinde Hadislerin Zâhirî ve Bâtınî Yorumları = The Zaahiri and Batıni Interpretations of Hadiths in Andalusian al-Qasrī's Shu'ab al-İman, İHYA Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi = International Journal of Islamic Studies, 2024, cilt: X, sayı: 1, s. 186-215.

- Kara, Ali Rıza, Endülüs'te İhtisâr Türünde Bir Eser: İbn Kurkûl'un (569/1174) Metâli'u'l-Envâr'ı = A Work in the Genre of Ikhtisar in Andalusia: Ibn Qurqul's (569/1174) Metali al-Anwar, TARR: Turkish Academic Research Review = Türk Akademik Araştırmalar Dergisi, 2023, cilt: VIII, sayı: 4, s. 1455-1465.

- Adıgüzel, Cumhur Ersin, Endülüslü Bir Muhaddisin İlim Dünyası: İbn Hayr el-İşbîlî ve Fehrese'si, Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, 2015, cilt: XII, sayı: 1, s. 35-54.

- Bodur, Osman, Endülüslü Hadisçi İbn Ebî Cemre'nin Hayatı ve Eserleri = Ibn Abu Jamrah's Life and His Works, Uluslararası

Sosyal Araştırmalar Dergisi = The Journal of International Social Research, 2016, cilt: IX, sayı: 44, s. 1333-1337.

2.3. Tezler

2.3.1. Yüksek Lisans Tezleri

- Rahim Çimen, Endülüslü İbn Abdilberr'in Hadisçiliği ve Camiu Beyani'l İlm Adlı Eseri, 2002.
- Fatma Büşra Çoban, Endülüslü Muhaddislerin Rihleleri (Hicrî ilk dört asır), 2019.
- Eray Oral, Hadislerde Endülüs, Endülüs'te Hadis – İlk İki Hicri Yüzyılda, 2020.
- Şerif Karakurt, İbn Vaddâh'ın Endülüs Hadis İlmindeki Yeri ve Kitâbü'l-Bida İsimli Eserinin Muhteva Tahlili, 2020.

2.3.2. Doktora Tezleri

- Ali Vasfi Kurt, Mağrib ve Endülüs'de Hadis İlminin Gelişim Safhaları Ve Muhyiddin İbnu'l-Arabi'nin Hadis Kültürü, 1997.
- Mustafa Öztoprak, İbnü'l-Harrât el-İşbîlî'nin (v. 582/1186) Hadis İlmindeki Yeri, 2012.
- Ali Rıza Kara, Endülüs Hadis Şerhçiliği (Hicrî III-VI. Asırlar), 2023.
- Zülal Kılıç, Endülüs'te Hadis Usulünün Gelişimi, 2024.

Endülüs'te hadis alanında yapılan çalışmaların az olduğuna dair ifadelerin muhasebesinde istatistiki bilgi vererek geçmek ve ilgili çalışma veri tabanlarına atıfta bulunmak mantıklı olanıdır. Ancak okuyucunun meseleyi çalışmaların künyeleriyle birlikte birebir muhatap olarak okumasını sağlamanın daha iyi olacağını düşünmekteyiz. Zira zaman zaman yapılan istatistiki bilgilerin atıf yerlerine bakılmadığı malumdur. Bu noktada tespit edebildiğimiz kadarıyla Endülüs'te hadisi konu edinen kitap 6, makale 24, yüksek lisans tezi 4 ve doktora tezi ise 4 tanedir. Bazı çalışmaların hem tez hem de kitaplaşmış hallerini bilgilendirme adına zikrettik. Ayrıca hem yüksek lisans hem de doktora seviyesinde Endülüs ve Mağrip özelinde çalışmalardan devam edenler de bulunmaktadır. Ülkemizde yapılan çalışmalara ilaveten İslam coğrafyasının farklı yerlerinde birçok çalışmanın da yapıldığı erbabının malumudur. Bütün

bu çalışmalardan sonra Endülüs hadisçiliği üzerine verilen ürünlerin az olduğunu iddia etmek mümkün müdür? Yazarın tezini temayüz ettirme çabasına muhtevi ifadesi, çalışılan konunun önemine matuf üstün değer atfeden bir yaklaşımdan başka bir şey değildir. Bu durum, tez çalışmalarında sıkça karşılaşılan bir durumdur. Yapılan çalışmalarla birlikte düşünüldüğünde malum ifadenin sahada karşılığının olmadığı muhakkaktır.

3. Tezin Başlıkları ve Muhtevası

Tezde oluşturulan başlıklar içinde ilginç bir durum söz konusudur. Birinci bölümde yer alan alt başlıkta "Hadisin Endülüs'e Girişi: Çözülememiş Bir Problem" şeklinde ifade edilmiştir. Endülüs'e hadisin girişinin çözülemeyen bir problem olarak nitelenmesi ve tespitte bulunulması dikkat çekicidir. Eğer tezden önce yapılan tespitler konuya dair yazarı ikna eden bir çalışma ortaya koyamamışsa - ki buna yaptığımız çalışmayla katılmıyoruz[11]- o zaman meseleye dair bir çalışma yapan olarak yeni bir tespitte bulunma zorunluluğu doğmaz mı? Eğer sadece daha önce serdedilen tespitler nakledili-yorsa o zaman konuya dair yeni bir çalışma yapmayı nasıl izah etmek gerekir? "Endülüs'te Hadis" şeklinde genel başlık olarak belirlenen bir tezde, bir meselenin çözülemeyen bir problem olarak ifadelendirilmesi ve muhtevada da sadece derleme mahiyetinde daha önce yapılan çalışmalara atıflar yapılması, çalışmanın tekrarını göstermez mi? "Endülüs'te Hadis" gibi genel bir başlık altında, diğer başlıklardan daha fazla tartışılan bir meselenin doktora tez çalışmasında yazar tarafından kendince açıklığa kavuşturulması beklenmez mi? Önceki çalışmaların geldiği noktalar yazarı tatmin etmemişse - ki çözülemeyen bir problem ifadesinden bu anlaşılır - o zaman yeni bir değerlendirme, delillendirme ve varılan sonuçların zikredilmesi gerekmez mi?

Endülüs'e hadisin giriş süreci ile ilgili olarak meselenin farklı bir boyutu bulunmaktadır. Bir yere hadisin girdiğini söylerken kas-

[11] Mustafa Öztoprak, "Hadis İlminin Endülüs'e Girişi". *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (2),* 2013, 143-163.

tedilen nedir? Salt anlamda bir hadisin nakledilmesi mi, hadis kitaplarının gelmesi mi, hadisin hadis halkaları şeklinde eğitim-öğretim faaliyeti olarak aktarılması mı yoksa belli bir disiplin içinde râviler vasıtasıyla hadisin aktarılması şekli mi kastedilmektedir? Daha önce yapılan şahsımın da makalesinin olduğu çerçevede Endülüs'e hadisin girişi ele alınacaksa - ki tezde de bu çerçevede bilgiler verilmiştir- zaten çalışmalarda bu meyanda bilgiler mevcuttur. Bir çalışmadan sonra yapılanlar öncekinin üzerine katkı yapması beklenen bir hal iken niçin sadece derleme mahiyetli bir süreç takip edilmiştir. Daha önceki çalışmaların kendince yetersizliğinden dolayı "meselenin halledilememiş bir problem" olduğu tespiti yapılıyorsa, yukarıda sıraladığımız yeni bir yöntem gibi bir yolla meseleye izah getirilebilirdi. O zaman, "Bu tez çalışması, meseleye yeni bir boyut katmıştır" değerlendirmesinde bulunulabilirdi.

Konuya dair yapılan çalışmalarda da aynı çerçeve etrafında hareket edildiği farklı bir yaklaşımın olmadığı görülmektedir. Meseleye, ilk yapılan çalışmalar üzerinden veya Endülüs özelinde "hadisi ilk getiren" şekilde sadece rivayet temelli ele alınması, önceki dönemlerde yazılan kitaplardaki bilgilerle yön bulma halidir. Tez yazarının da bu meyanda hareket ettiği tespit edilmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere bu yaklaşım, maksadı ifade etmemekte ve dar bir sınır içinde kalmaktadır.

Beş bölümde hazırlanan tezin başlıkları incelendiğinde, daha önce aynı veya benzer mahiyetli birden fazla çalışmanın olduğu tespit edilmektedir. Biz bunları meseleyi net bir şekilde göstermek için tablo halinde yer verilecektir. Tabloda, ilgili bölüm ve karşısında o konuya dair yapılan çalışmalar hem makale hem tez hem de eğer varsa kitap şeklinde yer verilecektir. Bu kısımdaki makale, kitap ve tez çalışmaları ayrı başlıklar halinde değil, hepsi bir arada zikredilecektir. Tez dışında işaret edeceğimiz çalışmaların önemli bir kısmının bir önceki başlıkta yer verdiğimiz Endülüs'te hadis çalışmalarındaki istatistiki bilgilerin muhtevasından oluşacağını ve haricen ilavelerle nakledileceğini ifade edelim:

TEZİN BÖLÜMLERİ	BÖLÜM KONULARI İLE İLGİLİ DAHA ÖNCEDEN YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR
BİRİNCİ BÖLÜM **TARİHİ VE MEZHEBİ ARKA PLAN** - Endülüs'te Toplumsal Yapı - Hadisin Endülüs'e Girişi - Endülüs'ün Mezhebi Yapısı ve Malikilik	- **Endülüs'te Toplumsal Yapı** 1. Faruk Bal, Endülüs Emevi Devleti Sosyo-Ekonomik yapısı (756-1031), Yüksek Lisans Tezi, 2008. 2. Bülent Erdürlük, Endülüs Emevi Devletinde convıvencıa (Bir arada yaşama) deneyimi: Madalyonun iki yüzü: Altın çağ ve kaos (711-1031), Yüksek Lisans Tezi, 2023. 3. Şahabettin Ergüven, Ana Hatlarıyla XI. Yüzyılda Endülüs'te Sosyal Hayat, İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi, 2009, cilt: VII, sayı: 14, s. 145-154. 4. Enes Şanal, Convivencia: Endülüs'te Bir Arada Yaşama Kültürü, Yüksek Lisans Tezi, 2018. 5. Mehmet Özdemir, Endülüs Müslümanları: Kültür ve Medeniyet, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021. 6. Abdullah Balcıoğulları, Endülüs'te Toplum ve Ekonomik Yapı, Akademisyen Kitabevi, 2021. - **Hadisin Endülüs'e Girişi** 1. el-Huseysin, Abdülhâdî Ahmed Mağrib ve Endülüs'e Hadisin Girişi, çeviren Murat Gökalp, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2005, cilt: X, sayı: 1, s. 107-138. 2. Isabel Fierro, Hadisin Endülüs'e Girişi (2./8. - 3./9. Yüzyıllar), çeviren Murat Gökalp, Ankara Üniversitesi İlahiyat

	Fakültesi Dergisi, 2006, cilt: XLVII, sayı: 2, s. 237-258. 3. Mustafa Öztoprak, Hadis İlminin Endülüs'e Girişi, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013, sayı: 2, s. 143-163. 4. Mustafa Öztoprak, Endülüs'te Hadis İlminin Gelişim Aşamaları, Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim], 2012, cilt: XII, sayı: 2, s. 183-197. - **Endülüs'ün Mezhebi Yapısı ve Malikilik** 1. Ali Osman Balcı, Endülüs'te İslam Mezhepleri, Doktora Tezi, 2023. 2. Osman Yılmaz, Endülüs Mâlikî hukuk geleneğinde mezhep içi istidlal yöntemi olarak Mâ Cerâ Bihi'l-'Amel kavramı, Yüksek Lisans Tezi, 2008. 3. Muhammed Halid Mesud, Endülüs İslâm Hukuk Tarihi: Genel Bir Bakış, çeviren Muhammed Tayyib Kılıç, İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi, 2009, cilt: VII, sayı: 14, s. 403-434. 4. Huzeyfe Çeker, Maliki Mezhebinin Teşekkülü, Plural Publications, Köln, 2019.
İKİNCİ BÖLÜM **İLMİ HAYAT** - Âlimlerin Resmi Görevleri ve Diğer Uğraşıları - Endülüs İlim Merkezleri - Rihleleri	- **Âlimlerin Resmi Görevleri ve Diğer Uğraşıları** 1. Mustafa Öztoprak, Endülüs Hadisçiliğinde Kadıların Yeri, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013/1, cilt: IV, sayı: 7, s. 105-122. - **Endülüs İlim Merkezleri**

- Endülüs'te İlmi Mekânlar - Ulema-Ümera İlişkisi - Hadis Tahammül Yolları	1. Cumhur Ersin Ünal, Endülüs'te İlmi Hayat, Doktora Tezi, 2016. 2. Mehmet Özdemir, Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet, 2021. 3. - **Rihleleri** 1. Fatma Büşra Çoban, Endülüslü Muhaddislerin Rihleleri (Hicrî ilk dört asır), 2019. - **Endülüs'te İlmi Mekânlar** 1. Ahmet Beken, Endülüs'te Medreselerin Kuruluşu ve Eğitimin Yapıldığı Mekânlar, Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 2022, cilt: XV, sayı: 29, s. 1-18. 2. Cumhur Ersin Ünal, Endülüs'te İlmi Hayat, Doktora Tezi, 2016. - **Ulema-Ümera İlişkisi** 1. Mustafa Öztoprak, Endülüs Hadisçiliğinde Halifelerin Yeri, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2012, sayı: 2, s. 149-165. 2. C. Ersin Adıgüzel, Endülüs'te İlim, Âlim ve Ulema, Doğu Batı: Düşünce Dergisi, 2021, cilt: XXIV, sayı: 98, s. 87-105 - **Hadis Tahammül Yolları** 1. Zülal Kılıç, Endülüs'te Hadis Usulünün Gelişimi, 2024. 2. Cumhur Ersin Ünal, Endülüs'te İlmi Hayat, Doktora Tezi, 2016.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **ENDÜLÜS'TE KİTAP RİVAYETİ**	- Ali Vasfi Kurt, Mağrib ve Endülüs'de hadis ilminin gelişim safhaları ve Muhyiddin İbnu'l-Arabi'nin hadis kültürü, Doktora Tezi, 1997. - Yusuf Acar, Endülüs Hadisçiliği ve İbn Abdilber, 2020. - Mustafa Öztoprak, İbnü'l-Harrât el-Işbîlî'nin (v. 582/1186) Hadis İlmindeki Yeri, 2012.
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM **ENDÜLÜS'TE TELİF EDİLEN HADİS ESERLERİ**	- Mustafa Öztoprak, İbnü'l-Harrât el-Işbîlî'nin (v. 582/1186) Hadis İlmindeki Yeri, 2012. - Ali Vasfi Kurt, Mağrib ve Endülüs'de hadis ilminin gelişim safhaları ve Muhyiddin İbnu'l-Arabi'nin hadis kültürü, Doktora Tezi, 1997.
BEŞİNCİ BÖLÜM **III./IX. ASIRDA ENDÜLÜS'TE HADİS-REY TARTIŞMALARI**	1. Yusuf Acar, Endülüs'te Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadis Çatışması ve Ulemânın Baskıya Maruz Kalmasında Üslubun Etkisi, İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı- II: Klasik Dönem (VII-XII. Asırlar), Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, 07-08 Aralık 2020, Muş, 2021, s. 91-128. 2. Ali Hakan Çavuşoğlu, Endülüs'te Rey-Hadis Mücadelesi, İslâmiyât, 2004, cilt: VII, sayı: 3 [Karşılaşma 3: Endülüs Tecrübesi özel sayısı], s. 59-74.

Beş bölümde yer alan bilgilerin daha önceden büyük oranda tespit ve değerlendirmesinin yapıldığı hatta bazı başlıklarda daha fazla bilgilerin diğer çalışmalarda geçtiği görülmektedir. Özellikle üçüncü ve dördüncü bölümde yer alan bilgilerin daha önceden yapılan çalışmalarla tespit edildiğini ancak dağınık verildiğini yazar

kendisi de tezde zikretmektedir.[12] Sadece bu ifadeler bile, bu noktada ben sadece tasnif yaptım, yeni bir sıralama yaptım demenin tercümesidir. Bu durum, bir tez için yeni bir tespit yapmak mı yoksa daha önceden elde edilen bilgilerin tasnifi midir? Tezde özellikle Endülüs musannefatı ve bölgeye gelen eserler hakkında Ali Vasfi Kurt'un kitabında zikrettiklerini aşan bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece kitap rivayetlerinde isnad şemaları ile mesele ayrıntılı hale getirilmiştir. Tabloda aktardığımız kaynakların hepsi tezde geçmemektedir. Farklı veri tabanlarından yapılan araştırmada tezde geçmeyen konuya dair çalışmaların yapıldığı tespit edilmiştir. İlginç olan ise, bu çalışmaların ülkemizde yapılmış ve erişimin kolay olmasına rağmen görülmemesidir. Yazar, belki şahsi tercihidir, ülkemizdeki konuya dair çalışmaları çoğunlukla doktora seviyesinde ise yer vermiş, diğerlerini ise az zikretmiştir. Bu kanaate, hem "bu alanda doktora çalışması şudur" şeklindeki 33 yerde geçen ifadelerinden hem de yer verdiği çalışmalardan ulaşılmıştır. Kaynak bakımından yabancı çalışmaların tezde daha görünür olduğu, ülkemizde yapılanlara karşı zaman zaman gösterilen tenkitçi yaklaşımın onlara yapılmadığı, alınan bilgileri nakletmekle yetinildiği tespit edilmiştir.

Tezde zaman zaman birbirine zıt tespitler de bulunmaktadır. Endülüs'ten Doğu İslam dünyasına rihlelerin farklı sebeplerle yapıldığına dair yazar hem Fatma Büşra Çoban'ın yüksek lisans tezini kaynak göstererek bilgi aktarmakta hem de bu çalışmada hariçten bazı örnekler vermektedir. Bu bilgilerden önce de hadis taliplerinin dünyevi farklı amaçlar için çıktıkları yolda güzergâhta bulunan ilim merkezlerine uğrayarak yol aldıklarından bahsetmektedir.[13] Başka bir noktada ise, şahsi amaca matuf yola çıkanların da hadis toplama rihlesi yaptığını zikretmektedir.[14] Bir taraftan belli amaçlar için yola çıkıldığından bahsedilirken diğer taraftan hem amaca yönelik hem de denk gelinen ilim merkezlerinden istifadeye dönük bir çabanın

[12] Hatice Nur Dalkılıç, Endülüs'te Hadis İlmi: III.-V. /IX.-XI. Asırlar, 4.
[13] Hatice Nur Dalkılıç, Endülüs'te Hadis İlmi: III.-V. /IX.-XI. Asırlar, 52-53.
[14] Hatice Nur Dalkılıç, Endülüs'te Hadis İlmi: III.-V. /IX.-XI. Asırlar, 54.

yaşandığı belirtilmektedir. Ayrıca kaynak verdiği tezden hareketle herhangi bir dünyevi amaca yönelik rihle yapıp başka bir eylem yapmadan az sayıda Endülüs'e dönenlere de işaret edilmektedir. Bu bir tenakuz değil midir? Yazarın konunun hangi amaçla yapıldığı hakkında düşünce yapısının net olmadığı anlaşılmaktadır.

Kaynak olarak yer verdiği tezde farklı sebeplerden rihleler yapıldığına dair başlıklar oluşturulmuştur. Rihle yapanların bir amaç için çıktığını başka herhangi bir iş yapmadan geri döndüğünü söylemek yaşananlar çerçevesinde mümkün görünmemektedir. Zikredilen birkaç örnek, meselenin aksi yönlü olduğunu ifade etmez. Ayrıca hadis toplamak, tasavvuf öğrenmek, ticaret yapmak, hacca gitmek vs. özelindeki ifadelerle zikredilen rihlelerin her biri diğerlerini de içinde barındırmaktadır. Bunları müstakil olarak zikretmek o günün şartlarına aykırıdır. İlgili yüksek lisans tezinde, tez planının baştan sona vakıaya aykırı bir şekilde oluştuğunu ifade etmek gerekir.[15] Hatice Nur Dalkılıç da bu meyanda bir düşünceye sahip olmalı ki, başka bir yerde râvilerin yol üstündeki merkezlere uğradığından bahsetmektedir. Tezin devamında ticaret için yola çıkanların aynı

[15] Bir kişinin/râvinin çıktığı yolculukta "sadece bir amaca dönük hareket etmiştir" demek, eşyanın tabiatına aykırıdır. Söz konusu kişi, ilgili rihle yapılan dönemleri temel alsak bile yol üzerinde medrese, cami, ilim halkası, hac veya umre, alanında uzman âlimler, tüccarlar, kanaat önderleri gibi kişilerle/mekânlarla hiç görüşmeyecek midir? Eğer bu kişi bir râvi ise, bunlardan kendi alanıyla alakalı her biri ile belli oranda zaman geçirmesi gerekmektedir. Hadis ilmi dışındaki âlimler de bu meyandadır. Mesela İbn Battuta, Fas'tan hac için seyahate çıkmış lakin Çin'e kadar geniş bir coğrafya'da hem gezmiş hem kültürleri tanımış/aktarmış hem de hadis dinlemiş, okumuş, okutmuş ve kadılık yapmıştır. Bir seyahate çıkanın, özelde bir hadis talibinin mahza tek amacını gerçekleştirdiğini söylemek o dönemin şartları itibariyle mümkün değildir. Çünkü o dönemde yapılan yolculuklar, gidilen yollar, kullanılan binek araçları vs. açısından alternatifin fazla olmadığı malumdur. Kullanılan yollar kervan güzergâhıdır. Kervanın yürüdüğü, uğradığı yerler bellidir. Bir kişi benim amacım farklı, ben yol üstü uğrak yerlerine girmeyeceğim, kalamam deme tercihine sahip değildir. Merkezlere girildiğinde de orada bulunan muhatap şahıs veya mekânlarla ister istemez iletişim olacaktır. Sadece bir amaç için gittiğine dair zikredilen birkaç örnek, temelde ayrı bir taksimat olmaz, o kişiler hakkında mevcut veya gayrı mevcut yeterli bilgi sahibi olmadan yapılan tespitler olabilir. Zira o kişiler de rihleye gidiş ve dönüş itibariyle amaçları dışında birçok bilginin de sahibi olmuşlardır. Eğer amaca göre rihle yapıldığı ifade edilir ve bir çalışma oluşturulursa bu tür bir taksimat okuyucuya doğru bilgi vermek anlamına gelmeyebilir.

zamanda ilim de öğrendiğini söylemektedir.[16] Hadis ve dünyevi maksat için yola çıkanların ayrı değerlendirilmemesi gerektiği bu iki farklı yönde zikredilen örneklerle sabittir. Tezde hal böyle iken meselenin farklı bir yönü olarak, eğer yazar yüksek lisans tezinde geçen bilgilerden farklı düşüncede ise burada mezkûr yüksek lisans tezini değerlendirmeye tabi tutması gerekirdi. Zaman zaman farklı çalışmalar için yaptığı değerlendirmelerin niçin burada yapmadığının sebebi dikkat çekmektedir.

Cami ve mescitler başlığı altında örneklerin tamama yakının Kurtuba Ulucami çerçevesinde olması ilginç bir durumdur. Endülüs'te Kurtuba'nın dışında; İşbiliyye, Meri'ye, Sarakusta, Belensiye, Malaga, Mursiye, Şatibe, Tuleytula ve Gırnata'da da birçok cami ve evde ilim meclisleri kurulmuştur. Sadece Kurtuba ve çevresinde yer alan yerlerden bilgi vermek ve başlığı genel koymak ne kadar maksadı ifade etmektedir.[17] Kurtuba Ulucamii'nin haricinde, İbnü'l-Kayşatyâllî'nin (ö. 431/1039) İşbîliyye'deki İbnü'r-Rûb mescidinde *el-Muvatta*'ı okutması ve Tuleytula'da Ahmed es-Sâdî'nin evinde ders verdiğini zikretmesi[18] ilmi mekânlar özelinde ne kadar bilgi sağlamaktadır. Ayrıca Kurtuba özelinde cami ve mescit ilim halkaları zikredip onun dışında sadece üç örneğe işaret edilmesi başlıkta kastedilenle yer verilenler açısından bir tenakuz oluşturmaz mı? Müellif tezine sınır getirdiği sadece İbn Abdilber'in hayatına bakmış olsaydı, onun Endülüs'ün farklı şehirlerinde – tezde Şatibe'den bilgi verilmektedir- ders verdiği meclisler oluşturduğunu görebilirdi. Ayrıca Endülüs'ün birçok şehrinde olan ilmi halkaların küçük şehirlerde bile olduğuna en güzel örnek Meriye'dir. Şehirdeki ilmi halkalarda aynı zamanda Buhârî üzerine şerh yazan Mühelleb b. Ahmed b. Seyd b. Ebi Sufre el-Esedî (ö. 430/1038)'nin hadis halkası vardır.[19] Elbette Kurtuba, Endülüs'ün ilmi anlamda merkezidir. İlmi mekânlar orada daha fazladır. Ancak yazarın sınır olarak belirlediği

[16] Hatice Nur Dalkılıç, Endülüs'te Hadis İlmi: III.-V. /IX.-XI. Asırlar, 54.
[17] Hatice Nur Dalkılıç, Endülüs'te Hadis İlmi: III.-V. /IX.-XI. Asırlar, 77.
[18] Hatice Nur Dalkılıç, Endülüs'te Hadis İlmi: III.-V. /IX.-XI. Asırlar, 79.
[19] Muhammed Ahmed Ebu'l-Fadl, *Tarihu Medineti'l-Meriyye el-Endülüsiyye fi'l-Asri'l-İslamiyye*, (Mısır: el-Heyetü'l-Mısriyye el-Amme, 1981), 248-249.

3.-5. asırlar arasında diğer şehirlerde birçok âlim ilim meclisleri kurmuşlardır. Yazarın burada örneklem metodu uyguladığı farz edilse, başlık olarak Endülüs belirlendiği bir çerçevede o örnekleri de farklı şehirlerden vermesi gerekirdi. İlgili başlık altında zikredilen malumatın tamama yakını Kurtuba özelinde verilmesi bunun hilafına hareket ettiğini göstermektedir.

Hadis tahammül yolları hakkında bilgi verilmektedir ancak bu bilgiler hakkında daha önceden yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Ali Yücel'in hadis tahammül yolları hakkında ayrıntılı bir muhtevaya sahip olmayan çalışmasına kısa bir atıf yaparken[20], yazarın genellikle doktora tezlerine itibar ettiği bir durumda, mezkûr konu hakkında yapılan Zülal Kılıç'ın hem yüksek lisans hem de doktora tezini (Ocak-2024) ilgili yerde yeteri kadar yer vermemesi/görmemesi ilginçtir. Yazarın, hadis tahammül yollarından sadece sema, kıraat ve icazete yer vermesi dikkat çekmektedir. Toplamda 8 yolun olduğu ve Endülüs'te bunların hemen hemen hepsinin yaşandığı bir durumda yazarın sadece 3 tanesine yer vermesinin[21] sebebi açıklanmalıydı; açıklama yapılmadığına göre bu durumun araştırma eksikliği olarak değerlendirilmesi gerekir. Zülal Kılıç'ın ilgili tezi bu meyanda geniş bir bilgi ihtiva etmektedir. Bu çalışmaya, tezin bir yerinde farklı bir konuda atıf yapması[22] ondan haberdar olduğu anlamına gelmektedir. "Hadis Tahammül Yolları" başlığı altında yer verilen dokuz sayfada bu teze herhangi bir atıf yapmamıştır. Daha önce hazırlanmış aynı konuya dair bir çalışmanın ulaştığı bilgilerin tezde daha azına niçin yer verildiğinin bir cevabı ise yoktur. Ayrıca Zülal Kılıç'ın bölge hadisçiliğine katkı sunan yüksek lisans tezi daha önce (2017) yapılmış olmasına rağmen görülmemiştir.

Endülüs'te, ulema-ümera ilişkileri, iki sayfada aktarılacak bir muhtevanın ötesindedir. Belki İslam dünyasının birçok yerinde görülmeyen müspet ve menfi yönlü süreçler yaşanmıştır. İlk başlarda

[20] Hatice Nur Dalkılıç, Endülüs'te Hadis İlmi: III.-V. /IX.-XI. Asırlar, 80-89.
[21] Hatice Nur Dalkılıç, Endülüs'te Hadis İlmi: III.-V. /IX.-XI. Asırlar, 80-89.
[22] Hatice Nur Dalkılıç, Endülüs'te Hadis İlmi: III.-V. /IX.-XI. Asırlar, 216.

halifelerin/valilerin/emirlerin güçlü durumu varken sonraki dönemde kadıların yönetimi ve kararları etkileyecek kadar etkin hale gelmesi, bazı isyanlarda baş aktör olmaları, ilmi halkalarda yöneticilerin de olduğu eğitim faaliyetlerinin yaşanması, danışmanlık hizmetleri, elçi olmaları, istenilen kararlar çıkmadığında öldürülme emirlerinin çıkması, kadıların yöneticileri devirme eylemlerini organize etmesi vs. birçok farklı ilişki yaşanmıştır. Özellikle ilmi faaliyetler açısından olumlu ve olumsuz süreçlerin yaşandığı bir dönem için sadece iki sayfalık bir malumat vermek Endülüs'te ulema-ümera ilişkisi açısından yetersiz kalmıştır.

Sonuç

Endülüs'te hadis konusuna muhtevi bu tezin incelenmesi neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Tezin başlığı ile muhtevası arasında bağlantı zayıftır. "Endülüs'te Hadis" konulu çalışmanın hadise matuf olması gerekirken, fıkıh görünümlü olması manidardır. Yapılan araştırmada tezin ilk başlangıç planıyla bitişinin farklı olması bunda etkili olmuş, lakin sonradan tezin planında tashih yapılmamış görünmektedir. Hem tezin planı hem de İSAM'daki künyesi bunun kanıtı niteliğindedir.
- Tezin sınırları olarak zikredilen isimlerle yetinilmemiş, özellikle İbn Abdilber sonrası birçok âlime, fikre ve eserlere atıflar yapılmıştır. Ayrıca niçin böyle bir sınır çizildiği ikna edici bir şekilde anlatılmamıştır.
- Beş bölümden oluşan tezin her bölümü için birden fazla çalışmanın yapıldığı tablo halinde zikredilmiştir. Hem çalışılmış bir konuyu zikretmek hem de çalışmaların bazılarından haberdar olmamak tez için ziyadesiyle eksikliktir. Ayrıca çalışma yapılan bir konuda bazen aynı bazen daha az seviyede bilgi vermek, verilen bilgilerin de tekrar mahiyette olması akademik tekrara vesile olmuştur. Beş bölümün hepsinde kısmen veya tamamen akademik tekrar söz konusudur. Tez kelimesi, temel manası dikkate alındığında, henüz çalışma yapılmamış bir alanda bir iddia ve ispatın gerçekleşme sürecine matuftur. Ancak bu çalışma, bütün bölümleriyle az veya çok daha önce yapılmış çalışmalara muhtevidir.

- Bir tezde, "Bu konu ile ilgili daha önce çalışma yapılmış ancak düzenli değil, biz onu düzenli bir şekilde tasnif ettik demek", çalışmanın orijinal olmadığının bir kanıtı şeklinde yorumlanmalıdır. Zira yapılan eylem, bir tezin parçası olacak bir durum değildir.

- Yazar, ülkemizdeki hadis birikiminden yeteri kadar istifade etmemiştir. Bu belki kendi tercihidir. Ancak yapılan tezde, dikkate alınmayan çalışmalarda daha önceden tespit edilen bilgiler yeni tespit edilmiş gibi sunulduğunda problem meydana gelmiştir. Yazar kendi tespit etmişse öncekileri görmediği için tarama eksikliği, bilinçli olarak dikkate almadıysa yapılan çalışmaları görmezlikten gelmek söz konusu olacaktır. Bu durum tezin temel bir problemidir.

- Yabancı yazarlardan ziyadesiyle istifade edilmiştir. Bu yön, kitap rivayeti şemalarıyla birlikte tezin orijinal tarafıdır. Ancak yabancı kaynaklardan alınan bilgilere direkt olarak yer verilirken, sorgulama ve tenkit daha çok yerli çalışmalara yapılması calibi dikkattir. Yaklaşımın her bir kaynak için aynı olması ilmi tenkit sürecinin zorunluluğudur.

- Tezler, çalışılan konunun derinlemesine incelendiği süreçlerdir. Bir tez yazarı, tezde yer alan bir konu hakkında "Bu durum çözülemeyen bir problemdir" dememelidir. Yazar o konuda incelemesini yapıp, daha önce görüş belirtenlere işaret edip kendi delilleriyle bir sonuca varmalıdır. Sadece kendinden önceki çalışmaların bilgilerini verip bir derleme mantığıyla meseleye yaklaşmamalıdır. Tezde, hadisin Endülüs'e gelişi hakkında bu meyanda hareket edilmiştir.

- Tezin akademik tekrarın bir örneği haline gelmesinde, danışman, tik süreci ve savunma aşamalarının belli oranda payının olduğunu söylemek mümkündür. Her iki süreçte jürinin; tezin planını gözden geçirme, konuyu inceleme ve alandaki diğer çalışmalarla mukayeseli değerlendirme fırsatlarının yeteri kadar olmadığı tahmin edilmektedir. Maalesef ülkemizde genel olarak tez süreçlerinde yaşanan en önemli problemlerden bazıları, savunmalarda ve tiklerde çalışmaların yeteri kadar okunmaması ve konu ile bağlantılı musannefatla birlikte karşılaştırmalı olarak incelenmemesidir.

Kaynaklar

Acar, Yusuf. Endülüs'te Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadis Çatışması ve Ulemânın Baskıya Maruz Kalmasında Üslubun Etkisi, *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı- II: Klasik Dönem (VII-XII. Asırlar), Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, 07-08 Aralık 2020, Muş*, 2021, s. 91-128.

Çavuşoğlu, Ali Hakan. Endülüs'te Rey-Hadis Mücadelesi, *İslâmiyât*, 2004, cilt: VII, sayı: 3 [Karşılaşma 3: Endülüs Tecrübesi özel sayısı], s. 59-74.

Dalkılıç, Hatice Nur. *Endülüs'te Hadis İlmi: III.-V. /IX.-XI. Asırlar*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 224.

Ebu'l-Fadl, Muhammed Ahmed. *Tarihu Medineti'l-Meriyye el-Endelüsiyye fi'l-Asri'l-İslamiyye*, Mısır: el-Heyetü'l-Mısriyye el-Amme, 1981.

Öztoprak, Mustafa. "Endülüs Hadisçiliğinde Kadıların Yeri", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/1, cilt: IV, sayı: 7, s. 31-54.

Öztoprak, Mustafa. "Hadis İlminin Endülüs'e Girişi**"**. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (2),* 2013, 143-163.